

INGEMAR NORDIN

Replik till Lars Bergström

En viktig distinktion i den (nyliberala) rättighetsetiska diskussionen är den mellan positiva och negativa rättigheter. De negativa rättigheterna är sådana som innebär att andra personer, inklusive dem som stiftar och genomdriver lagar, bör avhålla sig från att med tvång eller beslagtagande av inkomster och egendom förhindra människor från att leva sina egna liv. De positiva rättigheterna är tvärt om ett slags anspråk eller krav som människor anses kunna ställa på varandras liv.

I sitt svar till mig i *Filosofisk tidskrift* (1/92) reflekterar Lars Bergström över det faktum att välfärdsstaten i hög grad baseras på att medborgarna tilldelas positiva rättigheter mot att staten beskattar och reglerar oss. Välfärdsstaten är med andra ord en organisation som ofta kommer i konflikt med just de negativa rättigheter som nyliberaler/libertarianer vill slå vakt om. Om, å andra sidan, de negativa rättigheterna skulle respekteras fullt ut så skulle detta medföra svårigheter för alla de sociala och tekniska system som vi vant oss vid att välfärdsstaten tillhandahåller; vägnät, bibliotek, sjukvård, barnteater, universitet, socialbidrag, etc.

Om emellertid personer som jag och andra libertarianer insisterar på att människor har rätt till liv och egendom och vill att denna rätt respekteras, kan vi då få lov att vara ifred? Jo, faktiskt, det verkar inte helt orimligt, menar Lars Bergström, att vi skulle kunna få lov att hoppa av välfärdsstaten och ingå ett frivilligt avtal med "resten av samhället". Men i ett sådant avtal bör då ingå att avhoppare får klara sig helt på egen hand utan allt detta goda som staten ger!

Detta är givetvis en intressant tanke. Och den är faktiskt inte alls så avskräckande som Lars Bergström tycks tro. Allt som behövs för att uppfylla libertarianens blygsamma önskan att få vara ifred är ett litet tillägg till grundlagen, där den enskilde medborgaren tillåts

hoppa av välfärdsstaten. Vi skulle kunna lämna välfärdsstaten på ungefär samma sätt som man idag kan lämna svenska kyrkan.

Välfärdsstaten i Sverige hade därmed i mina ögon genast förvandlats till en privat skyddsorganisation vilken som helst och slaveriet hade förvandlats till en civiliserad marknad. Och alla välfärdsutilitarister fick lov att stanna kvar om de så önskade. Mycket liberalt!

Situationen blir då ungefär denna. Välfärdsstaten låter mig fortsättningsvis vara ifred (sjävklat utan att jag behöver lämna landet – Sverige är inte identiskt med den statliga maktorganisationen) med mitt liv och min privategendom: Inga rättighetskränkande inskränkningar vad beträffar val av näringsverksamhet, sjukvård, utbildning, försäkringar, mat- och dryckesvanor, etc. Inga pålagor eller restriktioner såsom tullar, skatter eller byråkrati. "Staten" har naturligtvis då heller inga som helst positiva förpliktelser gentemot mig – utöver vad som kan bedömas såsom en rimlig kompensation för genomlidna stölder och trakasserier. Allt eventuellt utnyttjande av den välfärdsstatliga service- och varuproduktionen får jag naturligtvis vara beredd att betala för, liksom den får betala för ett eventuellt utnyttjande av min. Och såvida inte organisationen skulle få för sig att helt förbjuda sina enskilda medlemmar (privatpersoner, firmor, etc) att göra avtal eller att handla med mig så har jag en del att erbjuda dem som jag tror kan intressera, och omvänt. Samma förhållande kommer att gälla andra stater och dess medborgare världen över. Därutöver kommer jag förstås att tillsammans med andra eventuella dissidenter ingå i ett civilt samhälle med frivilliga organisationer och en fri marknadsekonomi.

Den negativa bild som Lars Bergström antyder får mig att tänka på en gammal valfilm från 50-talet där sossarna försökte skrämmas med frågan: Hur skulle det gå om inte den goda och givmilda staten fanns och om undersåtarna skulle vara tvungna att klara sig på egen hand? Jo, det hade blivit dyrt minsann. Medelsvensson hade först blivit tvungen att köpa sig en "flygande tunna" (50-talets JAS) till sitt försvar. Bara det hade kostat flera miljoner. Sedan blir han ju tvungen att fixa med privat sjukvård (vad kostar inte en operation?), och skola till barnen, och ... Ja, vem som helst kan ju räkna ut att det vore en ekonomisk omöjlighet att leva utan en stat som tillhandahåller allt sådant där. – Budskapet gick tydligen fram ty något regeringsskifte blev det inte den gången.

Ändå borde rimligtvis varje förnuftig åskådare till filmen efter en stunds eftertanke inse hur fullkomligt absurt hela propaganda-spektaklet var: Det finns som bekant inga fria luncher utan allt måste betalas av någon. Och när det gäller den välfärdsstatliga servicen så har jag en stark känsla av att det inte är politikerna personligen som betalar kalaset. Det betyder i klartext att eftersom omfördelnings-effekten i det svenska samhället är ytterst liten så betalas det mesta av just den skattebetalande medelsvensson. Rimligtvis är det då också så att allt som medelsvensson har råd med inom välfärdssystemet via skatten (polis, försvar, sjukvård, skola, motorvägar etc) har han rimligtvis också råd med utanför detta (minst). Men produktionen av dessa varor och tjänster får i det senare fallet givetvis organiseras på ett annat sätt.

Jag vill inte på något sätt hävda att Lars Bergström använder sig av ett så vulgärt och lättgenomskådligt argument som man gjorde i denna valfilm. Men om hans reflektioner kring detta ämne syftar till att påvisa problem för min nyliberala hållning så måste han precisera kritiken. Olika välfärdstjänster kräver olika lösningar inom ett privat system: Sjukvården kräver privata försäkringar och sjukhus, utbildning kräver terminsavgifter och privata skolor, kommunikationer kräver rimligtvis vägavgifter eller färdbiljetter i vanlig ordning, skydd kräver avgifter och privata vaktbolag (typ Securitas), avloppssystem kräver kanske privata abonnemang (eller varför inte mulltoor?), osv. Det är möjligt att skyddsorganisationen Sverige AB skulle vålla vissa problem för oss dissidenter initialt, p g a sin storlek och traditionella bufflighet. Men man får anta att konkurrensen med andra privata alternativ, samt den ständiga risken för ytterligare avhopp bland de kvarvarande medlemmarna, så småningom skulle leda till en någorlunda harmonisk samexistens.

Låt mig så ta upp frågan om rättigheternas ursprung. Om jag förstår Lars Bergströms kritik av mitt argument här, så menar han att det är så tunt att det skulle duga till att bevisa i stort sett vad som helst, t ex att utilitarismen är riktig.

Mitt argument lyder i korthet: Antag att vi inte kan bevisa riktigheten i någon speciell moralisk eller religiös syn på livet (civilmoralen). Om nu någon vill göra gällande att han eller hon utifrån sin civilmoral mot min vilja bör tvinga mig att böja mig för Den Enda Sanna Lärans, så bör denna Lära enligt min mening först

kunna bevisas. Eftersom detta inte går, så bör jag och alla andra som inte tror på den inte heller tvingas att handla i enlighet med den. Alltså bör vi behandlas som om vi hade rätt till oss själva.

Bergström förtydligar sin kritik genom att ge ett, som han hävdar, helt analogt argument för utilitarismen: Om någon vill göra gällande att han eller hon utifrån sin icke-utilitaristiska Lära har rätt att *handla mot utilitarismens krav*, så bör denna Lära först kunna bevisas. Eftersom detta inte går *så bör man handla i enlighet med utilitarismens krav*.

Jag har kursiverat det som främst skiljer argumenten åt. Enligt min mening så är argumenten inte särskilt analoga. Det finns visserligen en rent formell likhet, men det är högst tveksamt om den går på djupet.

Den för argumentets sundhet avgörande skillnaden är rimligheten och de interna sambanden i böra-premisserna. I mitt argument så finns det en koppling mellan å ena sidan kravet på bevisbarhet och kravet på att avhålla sig från tvång å den andra. I mitt förra inlägg så antydde jag faktiskt en argumentation för denna koppling genom att säga: "Våldet, särskilt då det angripande våldet, är förnuftets motsats. Bland människor som gör anspråk på att vara förnuftiga och intellektuellt hederliga så är det ett rimligt minimikrav att allt fysiskt tvång bör kunna visas vara legitimt." Det faktum att vi står utan bevis för vad som utgör ett gott liv och ett moraliskt beteende är således relevant för avståndstagandet från allt tvång. I Bergströms argument däremot finns så vitt jag kan se ingen påtaglig koppling mellan kravet på bevisbarhet och utilitarism. Varför i all världen skulle vi vara tvungna att handla just utilitaristiskt då vi inte med förnuftiga argument kan visa att något annat är korrekt?

Det Lars Bergström inte vill se, eller i vart fall inte berör, är att frågan om tvång eller ej i detta sammanhang är speciell och inte kan behandlas på samma nivå som andra handlingar.

Antag att Lars Bergström befinner sig i en extrem situation där den utilitaristiska kalkylen ger vid handen att han bör tillgripa tvång för att få en motsträvig person – t ex mig – att handla på ett visst sätt (t ex att betala skatt). Jag har inte stulit, eller på något annat sätt varit aggressiv mot Lars Bergström eller andra. Och jag låter mig inte bli övertalad om utilitarismens välsignelser. Antag vidare att Bergström inte har något avgörande bevis för att hans utilitarism är etiskt korrekt. Dvs han vet – i sträng mening – inte huruvida hans egen

övertygelse är riktig. Vad göra? Uppenbarligen duger det inte att under dessa omständigheter hänvisa till utilitarismen för att avgöra frågan. Det vore att gå runt i en cirkel.

Givet den negativa kunskapssituationen så finns det ingen moralisk legitimation för att vara sig tvinga eller för att låta bli – inte utan ytterligare någon värdepremiss. Frågan blir då om det går att hitta någon sådan premiss som är gemensam för Lars Bergström och för mig. Detta skulle ju lösa vår konflikt.

Låt mig börja med frågan: Behövs det någon legitimation överhuvudtaget? Det är sant att hur Bergström än gör i detta läge så handlar han. Det är bara det att det tycks finnas en moraliskt relevant skillnad mellan tvångshandlingen ifråga och avhållsamhetshandlingen. I det första fallet handlar det om att sätta sitt eget moraliska förnuft – eller förmåga – före en annan persons dito. Det gör det inte i det andra fallet. Att påtvinga någon sin subjektiva trosuppfattning, trots att man inte kan bevisa att man har rätt, är kort och gott att handla dogmatiskt ("våldet är förnuftets motsats"). Vad jag menar nu är att om Lars Bergström gör anspråk på intellektuell hederlighet – och det hoppas och utgår jag ifrån att han gör – så bör han undvika att handla just dogmatiskt. Dvs, han bör undvika att tvinga andra moraliska subjekt att handla i enlighet men hans moraliska bedömning då hållbara skäl härför saknas.

Visst, icke-handlingen "görs" också på basis av enbart en subjektiv övertygelse. Men eftersom en sådan handling inte gör våld på någon annans moraliska förnuft så strider det inte mot någon princip om intellektuell hederlighet. Den typen av handling behöver med andra ord ingen strikt moralisk legitimation!

Om, å andra sidan, Lars Bergström mot förmodan inte hyllar principerna för en förnuftig samvaro människor emellan, så duger förstås inte mitt argument ovan. Grunden för det rationella samtalet bryter samman och vi får väl då göra upp med knytnävarna i stället förmodar jag. Men jag har svårt att riktigt tro på denna möjlighet. Lars Bergströms bedömning att det är rimligt att låta mig och andra likasinnade hoppa av från den välfärdsstatliga organisation tyder på att kanske även han i sitt hjärta trots allt accepterar att människors eget moraliska förnuft kommer före hans egen utilitaristiska trosuppfattning. Detta inger hopp om framtiden.